

**‘MODERN PRENS’TEN ‘POST-MODERN PRENS’E:
GRAMSCI’NİN SİYASAL PARTİ KURAMI ÜZERİNE**

FROM ‘MODERN PRINCE’ TO ‘POST-MODERN PRINCE’:
ON GRAMSCI’S THEORY OF THE POLITICAL PARTY

Faruk ATAAY*

Ceren KALFA*

ÖZET

Bu çalışmada Antonio Gramsci’nin siyasal parti kuramı incelenmektedir. Gramsci’nin kuramında siyasal partiler iki farklı düzeyde ele alınmaktadır. Gramsci, bir yandan siyasal partileri liberal demokrasinin işleyişindeki ve yönetici sınıfın hegemonyasının örgütlenmesindeki konumuyla ele alırken, diğer yandan da yeni bir toplumun kuruluşuna yönelik dönüştürücü toplumsal iradenin oluşturulması sürecinde oynadıkları rollerin kuramını geliştirmişti. Bu doğrultuda, çalışmada, ilk olarak, Gramsci’nin modern liberal demokrasilerin işleyişi ve bu süreçte siyasal partilerin üstlendiği işlevlere ilişkin kuramı incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde de, dönüştürücü toplumsal iradenin oluşturulması sürecinde siyasal partilerin örgüt ve işleyiş sorunları konusundaki görüşleri incelenmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise, Gramsci’nin “modern prens” metaforu ile ortaya koyduğu dönüştürücü toplumsal irade sorununu “postmodern prens” metaforu çerçevesinde sürdüren güncel kuramsal çabalar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Hegemonya, liberal demokrasi, siyasal parti, modern prens, yeni toplumsal*

ABSTRACT

This study intends to analyze Gramsci’s theory of the political party. Political parties are argued at two different levels by Gramsci. On the one hand, he takes political parties as the legal instruments of the liberal democratic system and as tools of organizing the hegemony of administrative class, on the other hand, he sees political parties as the formative power of the collective will that will transform the society to create a new one. Gramsci has formulated the theory of political parties in this second meaning as the creator of the collective will. In this context, the first part of this study concentrates on Gramsci’s analysis on the operation of modern liberal democracies and the role of political parties in this operation. And the second part is examining Gramsci’s theory on the problems of organization and operation of the political parties in the process of the creation of the transformative collective will. The last part of the study is an inquiry into the problem of transformative collective will. Gramsci formulates the problem of transformative collective will with the metaphor of “modern prince.” This study also looks the relationship

* Akdeniz Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

between Gramsci's 'modern prince' and the metaphor of 'postmodern prince' that is being debated in political theory.

Keywords: *Hegemony, liberal democracy, political party, modern prince, new social movements.*

GİRİŞ

Antonio Gramsci'nin siyaset bilimi açısından asıl önemi, genel ve eşit oy hakkına dayalı liberal demokrasilerin henüz kuruluş aşamasında, bu sisteme ilişkin bir genel kuram ortaya koymuş olmasından kaynaklanmaktadır. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde genel ve eşit oy hakkı Batı dünyasında hızla yayılırken, Gramsci, bu yeniliğin, yönetici sınıfın alt sınıfların onayını kazanmasını gündeme getirdiğini ve bu durumun siyasal süreçlere onayın örgütlenmesi işlevini yüklediğini görüyor, yönetici sınıfın hegemonyasının çözümlenmesi sorununa odaklanıyordu. Onun, siyaset bilimi disiplininin ve siyasal parti kuramının henüz emekleme aşamasında olduğu bir dönemde ortaya koyduğu kuram, yönetici sınıfın hegemonyasının kuruluşunda siyasal ve kültürel (ideolojik) süreçlerin önemini vurgulaması açısından büyük önem taşıyordu. Nitekim, Gramsci'nin çalışmaları, ölümünden uzun süre sonra 1960'lardan itibaren yayımlanmaya başlanmasıyla birlikte büyük yankı uyandırmıştır.

Gramsci'nin çalışmalarında, siyasal parti sorununun iki farklı düzeyde ele alındığını söylemek olanaklı görünmektedir. Siyasal partiler, bir yandan liberal demokrasinin işleyişindeki ve yönetici sınıfın hegemonyasının örgütlenmesindeki konumuyla ele alınırken, diğer yandan da yeni bir toplumun kuruluşuna yönelik dönüştürücü bir toplumsal iradenin ortaya konabilmesi için oluşturulacak bir siyasal partinin kuramının geliştirilmesi çabasına giriliyordu. Dolayısıyla, Gramsci'nin siyasal parti kuramına katkılarını, asıl olarak, yönetici sınıfın hegemonya süreçleri ve alt sınıfların karşı-hegemonya çabaları bağlamında ele almak olanaklı görünmektedir.

Bu çalışmada, Gramsci'nin siyasal parti kuramı ele alınırken, ilk olarak, onun yönetici sınıfın hegemonyasının çözümlenmesi için ortaya koyduğu genel kuram üzerinde durulacaktır. Böylece, Gramsci'nin liberal demokrasinin işleyişi ve bu süreçte siyasal partilerin gördüğü işlevler üzerine geliştirdiği zengin kuramsal birikim ortaya konmaya çalışılacaktır. Bilindiği üzere, Gramsci, dönüştürücü toplumsal iradenin oluşturulmasında, "modern prens" metaforuyla ifade ettiği siyasal partiye merkezi bir rol yüklemişti. Çalışmanın ikinci bölümünde, yönetici sınıfın hegemonya krizleri ve alt sınıfların karşı-hegemonya çabaları bağlamında siyasal partilere yüklenen misyonlar üzerinde durulacaktır. Çalışmanın son bölümü ise, Gramsci'nin "modern prens" metaforu ile ifade ettiği dönüştürücü toplumsal iradenin oluşturulması çabasını günümüz koşullarına "postmodern prens" metaforu

çerçevesinde uyarlamaya çalışan güncel çalışmalar üzerinde durulacaktır. Böylece, Gramsci'nin kuramsal çabasının içinde bulunduğumuz dönemde de güncelliğini koruduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

I. GRAMSCI'NİN SİYASET KURAMI

Siyaset bilimi literatüründe hakim olan çoğulcu (plüralist) paradigmada, siyasal sisteme ilişkin tartışmalar daha çok siyasal partiler arası rekabet, iktidar-muhalefet ilişkileri, seçim sisteminin parti sistemine etkileri, baskı grupları ile siyasal partiler arasındaki ilişkiler gibi noktalara odaklanmıştır. Ancak, bu çözümlenmelerde, pozitivistin yöntemsel öncüllerinden hareket edilmesi nedeniyle, siyasal alan ile toplumsal alanın birbirlerine dışsallaştırılarak ele alınmasından kaynaklı önemli kısıtlılıklar bulunduğu görülmektedir.¹ Diğer yandan, çoğulcu yaklaşımlarda, devletin, toplumun bütün kesimlerine ve bunların temsil ettiği çıkarlara eşit mesafede duran, “nötr” bir yapılanma olarak ele alındığı görülmektedir. Bu da, modern devletin ve siyasal süreçlerin gerçek niteliğinin ortaya çıkarılabilmesine olanak tanımamaktadır (Miliband, 1989; Jessop, 1990: 175-188).

Çoğulcu paradigmanın bu kısıtlı bakış açısı karşısında, Gramsci'nin kuramı, siyasal analiz açısından önemli olanaklar taşımaktadır. Gramsci her ne kadar “üstyapılar teorisyeni” olarak ün yapmış olsa ve daha çok “sivil toplum” çözümlenmesi yankı uyandırmış olsa da, onun çözümlenmeleri aslında toplumsal düzene ilişkin genel bir kurama dayanıyordu. Bu kuramın asıl özgüllüğü modern kapitalist toplumlarda “ekonomik”, “siyasal” ve “kültürel-ideolojik” alanların birbirleriyle ilişkisine vurgu yapması ve bu alanların bütünselliğini “tarihsel blok” kavramıyla dile getirmesidir². Nitekim, Gramsci'nin çözümlenmelerinde “organik bağ” kavramının büyük önemi bulunmaktadır. Gramsci'nin, sürekli olarak yapı (ekonomi) ile üstyapı (siyasal toplum ve sivil toplum) ve siyasal toplum ile sivil toplum arasındaki organik bağa vurgu yaptığı görülmektedir. Tarihsel bloğun birliğine vurgu

¹ Marcuse'nin de belirttiği gibi pozitivistin, doğal olguların incelenmesinde kullanılan deneysel ve niceliksel yaklaşımı toplumsal olguların incelenmesine de uyguladığı için, toplumsal aktörleri gözardı etmekte ve onları belirli etkenlerin etkisi altında olan pasif bütünlüklere indirgemektedir. Bu durum, toplumsal olguların parçalı ve birbiriyle olan ilişkilerinden soyutlanmış bir şekilde algılanmasına neden olmaktadır (Marcuse, 1990).

² Eric Hobsbawm ise, Gramsci'nin asıl öneminin siyaseti, tarihsel gelişme tarafından sınırları belirlenmiş bir bağlam içinde olsa da, “bağımsız” bir insan etkinliği olarak düşünmesi olduğunu ileri sürmektedir (Hobsbawm, 1982: 22). Ancak, Hobsbawm'ın bu yorumunun, dönemin “yapısalcı” akımlarından etkilenmiş olduğu ve ekonomi, siyaset ve ideoloji arasındaki ilişkilere değil, bunların birbirlerinden özerkliğine vurgu yaptığı açıktır.

yapan Gramsci, böylece, tarihsel oluşun çeşitli uğraklarının birliğini ve siyasetin bütünsel olarak düşünülmesini sağlar (Gramsci, 1989: 137; Texier, 1982: 45-75; Jessop, 1990: 213). Gramsci'nin bu "bütünsel" yaklaşımının, çoğulcu yaklaşımların, toplumsal yaşamın ekonomik ve siyasal alanlarını dışsallaştıran kavrayış biçiminden köklü bir biçimde farklı olduğu ortadadır. Ona göre, belirli bir toplumsal formasyonda tarihsel blokun birliğini, temel bir sınıfın hegemonyası altında yapı ile üstyapının ve siyasal toplum ile sivil toplumun birbirleriyle organik bir biçimde bütünleşmesi sağlar (Portelli, 1982). Burada, Gramsci'nin kuramı açısından "hegemonya" kavramının merkezi bir önem kazandığı görülmektedir. Gerçekten de, hegemonya kavramı aracılığı ile, modern kapitalist toplumun bütün dokularının karmaşık ve çoğu kez dolaylı bir tarzda yönetici sınıfın uzun dönemli gereksinimleri ile uyum içerisine sokulması sorununun incelenmesi mümkün olabilmektedir. Hegemonya kavramına yeni bir içerik kazandıran Gramsci, kavram aracılığıyla, toplumsal grupların ve sınıfların toplumsal yaşamın ekonomik, siyasal ve ideolojik alanlarındaki ilişkilerini incelemeyi amaçlamıştır (Anderson, 1988: 29-36; Hall vd., 1985).

Gramsci'nin hegemonya kavramı, temelde, yönetici sınıfın egemenliğini kurarken orta sınıfların ve alt sınıfların onayını ve desteğini alması ve bu sürecin parlamenter demokratik biçimler çerçevesinde gerçekleşmesi sorununu incelemeyi hedefliyordu (Gramsci, 1989: 161). Gerçekten de, I. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte genel ve eşit oya dayalı liberal demokratik rejimler Avrupa'da hızla yayılıyor, bu da yönetici sınıfın egemenliğinin siyasal hakların sınıf esasına dayalı olarak kısıtlanması yoluyla sürdürüldüğü eski liberal devlet (jandarma devlet) yerine, yönetici sınıfın orta sınıfların ve alt sınıfların onayını kazandığı liberal demokrasilerin kurulması anlamına geliyordu (Therborn, 1989; Anderson, 1988). Aslında, Gramsci, Avrupa'da 1870'le birlikte başladığını belirttiği bu gelişmenin I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında hızla yayılmasına şahitlik ediyordu. Bu nedenle, temel kuramsal çabası, bu gelişmenin gerisinde yatan dinamikleri incelemek oldu.

Gramsci'ye göre, yönetici sınıfın egemenliğini diğer toplumsal grup ve sınıfların onayını alarak sürdürebilmesi, kendi çıkarlarını evrenselleştirerek, diğer sınıfların çıkarlarını kendi çıkarlarıyla eklemleyebilmesine ve böylece toplumun çeşitli kesimlerinin kısmi çıkarları arasındaki çelişkilerin kısmen uzlaştırılması kısmen de üzerinin örtülmesine bağlıydı (Gramsci, 1989: 57-59). Ancak, bu hegemonya sürecinin başarıyla yürütülebilmesi için, hegemonya ekonomik, siyasal ve ideolojik alanların üçünü birden kapsamalıydı. Öncelikle, yönetici sınıf, ancak diğer sınıfların çıkarlarını kendi çıkarlarına eklemleyerek ve bir "genel (ulusal) yarar" durumuna getirerek onların onayını kazanabilir, hegemonyasını kurabilirdi. Gramsci, yönetici sınıfın hegemonyasını kurabilmesi için kendi dar çıkarlarının ötesine geçebilmesini ve diğer toplumsal grup ve sınıfların çıkarlarına yönelik ekonomik ödünler vererek bir "toplumsal uzlaşma" görünümü yaratmasını

zorunlu görüyordu³ (Texier, 1982). Ancak, Gramsci'ye göre, yönetici sınıfın hegemonyasının kurulabilmesi için ekonomik ödünler verilmesi yeterli değildi; siyasal ve ideolojik pratiklere de gereksinim bulunuyordu (Gramsci, 1989: 57). Gerçekten de, üstyapısal etkinlikler, yönetici sınıfın hegemonyasını bütün toplum üzerinde uygulamasını sağlayarak egemenliğinin sağlamlığını güvenceye alır. Yönetici sınıfın kısmi çıkarlarının ulusallaştırılıp genel çıkar görünümü kazandırılmasında devletin vazgeçilmez bir rolü bulunur. Ancak, bu noktada Gramsci'nin asıl katkısı, yönetici sınıfın hegemonyasının uygulanmasında yalnızca devletin (siyasal toplum) değil, sivil toplumda yürütülen kültürel-ideolojik pratiklerin de büyük önem taşıdığını vurgulamasıdır. Gerçekten de, yönetici sınıfın hegemonyasını "onay kazanma" ile "zorlama"nın bir bileşimi olarak ele alan Gramsci, hegemonyanın hem sivil toplumda hem de siyasal toplumda uygulandığını belirtiyor, hegemonyayı yalnızca "ideolojik hegemonya" ile sınırlamadığı gibi hegemonyanın uygulandığı alanı da sivil toplumla sınırlı görmüyordu (Anderson, 1988: 67-73; Hall vd., 1985: 18). Siyasal toplum ile sivil toplum arasında bir öncelik-sonralık sıralaması yapmaktan çok bu iki alan arasındaki organik bağa dikkat çeken Gramsci, sağlam bir hegemonya için sivil toplum ile politik toplumun gelişmiş ve birbirleriyle organik olarak bağlanmış olmaları gerektiğini vurguluyordu. Bir taraftan tarihsel blokun ideolojik birliğinin siyaset tarafından kurulduğunu belirten Gramsci, diğer taraftan da bir devletin sağlamlığının ona hizmet eden sivil toplumun sağlamlığına bağlı olduğunu da vurguluyordu. Gerçekten de, Gramsci, hem devletin, sivil toplumun bazı öğelerini örgütleyip merkezileştirdiğini ve kamuoyunu biçimlendirdiğini söylüyor, hem de yönetici sınıfın hegemonyasının kuruluşunda, kültürel-ideolojik kurumların oynadığı role vurgu yapıyordu (Portelli, 1982).

Diğer yandan, Gramsci, kültürel-ideolojik kurumların devletin dışında oluşlarını analiz edebilmek için "sivil toplum" kavramına farklı bir içerik verdi. Böylece, yönetici sınıfın ideolojik hegemonyasının kuruluşunda sivil toplumun önemini vurgulama olanağı kazandı (Anderson, 1988: 67-73). Gramsci'ye göre, başlıcalarını kilise, okullar, üniversiteler, basın-yayın organları, dernekler-klüpler-vakıflar, sinema, tiyatro, radyo gibi görsel ve işitsel araçlar, kütüphaneler, mimari, heykel gibi ideolojik örgütlerin oluşturduğu sivil toplum alanı yönetici sınıfın ideolojik hegemonyasının kuruluşunda büyük önem taşıyordu. Bu çerçevede, yönetici sınıfın hegemonyasını kurabilmesi için, topluma kültürel-ideolojik olarak önderlik

³ Ancak, yönetici sınıfın verebileceği ekonomik ödünlerin, kendi ekonomik çıkarlarının özüne zarar vermemesi gerektiği de açıktır. Bunun için, orta ve alt sınıfların taleplerinin ekonomik-korporatif düzeyde kalmasının sağlanması ve bağımsızlık kazanmasının önlenmesi kritik öneme sahiptir (Gramsci, 1984: 55-57; 1989: 181).

edebilmesi ve bunun için de aydın katmanlarını yönetici sınıf temsilcileriyle kaynaştıran bir “ideolojik blok” oluşturabilmesi gerekir. Böylece, hem entelektüel saygınlık sağlayan bir felsefe-bakış açısı kurulmalı, hem de toplumun geneline yönelik olarak bir öğretim programı geliştirilmelidir (Portelli, 1982).

Gramsci'ye göre, yönetici sınıfın toplumun diğer kesimleri üzerinde hegemonyasını kurabilmesi için bir aydınlar politikası geliştirmesi gerekir. Yönetici sınıfın orta ve alt sınıflar üzerinde hegemonya kurma süreçlerinde siyasal ve ideolojik-kültürel işlevleri aydınlar yerine getirir (Portelli, 1982). Aydınlar bir taraftan yönetici sınıfın diğer sınıflar üzerindeki ideolojik hegemonyasını kurarken, diğer taraftan da siyasal yönetim işlevini yerine getirir. Böylece, aydınlar, yönetici sınıfın bütün toplumsal alanları örgütleme yeteneği kazanmasını sağlar (Gramsci, 1989: 330). Burada, Gramsci'nin “aydın” tanımının dar anlamı ile “bilim ve kültür üreticisi” konumundaki kişilerle sınırlı olmadığı, siyasal ve bürokratik önderlerden, üretim sürecinde örgütleyici-yönetici konumunda yer alan kişilere ve diğer geleneksel aydınlara (papazlar, öğretmenler, akademisyenler vb.) uzanan bir kapsamda oluşturulduğu görülmektedir. Gramsci'ye göre, her toplumsal sınıf, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda kendisine türdeşlik ve bilinç kazandıran bir ya da daha fazla aydınlar katmanı yaratır. Her yeni sınıfın ortaya çıkışı ile o sınıfın gereksinimlerine uygun aydın katmanlarının ortaya çıkışı paralel yürür. Ancak toplumsal sınıflarla organik aydınları arasındaki ilişki mekanik bir ilişki değildir (Gramsci, 1989: 12). Toplumsal sınıflar kendi organik aydınlarını geliştirmekte gösterdikleri yeteneğe ve organik aydınlarına donanım kazandırmakta sahip oldukları başarıya göre hegemonik kapasiteleri de artacaktır (Yetiş, 2002: 221- 225).

Gramsci'ye göre, toplumsal sınıfların kendi dünya görüşlerini geliştirebilmeleri ve kendi organik aydınlarını yetiştirebilmeleri açısından en önemli araç siyasal partilerdir (Gramsci, 1989: 15-16). Gerçi, bu açıdan yönetici sınıfla alt sınıflar arasında önemli farklılıklar bulunur. Yönetici sınıf devlete/siyasal topluma da hakim olduğu için devlet olanaklarını kendi organik aydınlarını yetiştirmekte kullanabilirken, alt sınıflar bu olanaktan yoksundur. Ancak, siyasal partilerin gerek yönetici sınıf gerekse alt sınıflar açısından vazgeçilmez bir rolü vardır. Parlamenter demokrasinin gelişimine paralel olarak önemleri iyice artan siyasal partiler, toplumsal grupların ve sınıfların siyasal iktidar için mücadelesinde temel araçtır (Hall vd., 1985: 27). Siyasal partiler bu mücadelede, yalnızca temsilciliğini üstlendiği toplumsal grupların ve sınıfların dar çıkarlarıyla sınırlı kalmamak ve bu grupların hegemonik kapasitesini de ortaya koymak durumundadır. Bunun için, temsilcisi oldukları grupların çıkarlarıyla müttefik grupların çıkarlarını eklemeyerek “genel (ulusal) çıkar” olarak tanımlar ve bu doğrultuda bir eylem programı hazırlama görevini üstlenirler. Bu yolla temsilcisi olduğu toplumsal gruplara hegemonik bir kapasite kazandırmayı ve siyasal iktidarı

kazanmayı hedefleyen siyasal partiler, böylece hedeflediği toplumsal dönüşümleri gerçekleştirmeyi amaçlar. Dolayısı ile, toplumsal gruplar ve sınıflar arasındaki hegemonya süreçlerinde siyasal partilerin çok merkezi bir işlevi bulunmaktadır (Gramsci, 1989: 165).

Gramsci, siyasal kuramında yönetici sınıfın hegemonyasının örgütlenmesi süreçlerini çözümlenmeye girişirken, yönetici sınıfın hegemonik olmayan (diktatoryal) yönetim biçimlerini ve farklı hegemonya türlerini de gözden kaçırmıyordu (Adamson, 1983: 175). Yukarıda da belirtildiği üzere, Gramsci Batı toplumlarında 1870 sonrası dönemde hegemonik yönetim biçimlerinin yaygınlaşmaya başladığını gözlerken, hegemonik olmayan (diktatoryal) yönetim biçimlerini de çözümlenmekten geri durmuyordu. Gramsci, hegemonik yönetim biçimleri ile hegemonik olmayan yönetim biçimleri arasındaki ayrımı asıl olarak Batı toplumları ile Doğu toplumları arasındaki karşılaştırma çerçevesinde ortaya koyuyordu (Gramsci, 1989: 238). Gramsci'ye göre, Batı'da sivil toplumun gelişmesine ve sivil toplumla siyasal toplumun bütünleşmesine paralel olarak yönetici sınıf toplumun geniş çoğunluğunun rızasını kazanmaya başlıyordu. Buna karşılık, Doğu toplumlarında sivil toplumun gelişmemiş durumu yönetici sınıfın hakimiyetini daha çok zorlamaya dayalı olarak sürdürmesine yol açıyordu (Gramsci, 1989: 275-276; 1984: 120). Dolayısı ile, Gramsci açısından, hegemonik yönetim biçimleri ile hegemonik olmayan (diktatoryal) yönetim biçimleri arasındaki en temel farklılık, yönetici sınıfın hakimiyetinin salt baskıya dayalı olarak değil, yönetilenlerin rızasının kazanılması yoluyla sürdürülmesi noktasında ortaya çıkıyor, liberal demokratik rejimler de hegemonik yönetim biçimi olarak ele alınıyordu (Buci-Glucksmann, 1982: 125). Bu açıdan da, siyasal toplumdaki ayrı bir alan olarak sivil toplumun gelişmesi en önemli farklılık olarak ortaya çıkıyordu (Anderson, 1988; Martin, 1998: 111).

Diğer taraftan, Gramsci, farklı hegemonya biçimlerine de işaret etmişti⁴. Gramsci'ye göre, yönetici sınıfın hegemonyası “ilerlemeci” olabileceği gibi “geriletici” bir nitelik de taşıyabilir. İlerlemeci bir hegemonya, yönetici sınıfın toplumu ilerletme ve ekonomiyi geliştirme görevini yerine getirebildiği, toplumda daha geniş bir oydaşmanın yaratıldığı durumlarda sözkonusudur. Bu tür durumlarda alt sınıfların rızasının daha

⁴ Bob Jessop, Gramsci'nin hegemonya kuramını, “hegemonya projesi” ve “birikim stratejisi” kavram çifti temelinde geliştirmeye çalışmış, farklı hegemonya biçimlerini de “tek ulus” ve “iki ulus” hegemonya projeleri olarak ayırtmıştır. Jessop'a göre, geniş bir hegemonyayı hedefleyen, halkın en geniş kesiminin desteğini harekete geçirmeye çalışan hegemonya projeleri “tek ulus”, daha sınırlı bir hegemonyayı hedefleyen, halkın yalnızca kilit öneme sahip kesimlerinin desteğini kazanmayı amaçlayan hegemonya projeleri de “iki ulus” projesi olarak ele alınabilir (Jessop, 1990: 207-215)

“aktif” bir biçim kazandığı görülmektedir. Buna karşılık, alt sınıfların rızasının daha “pasif” olduğu, bir başka deyişle zorlama yoluyla kazanıldığı durumlar da olabilir (Buci-Glucksmann, 1982: 118). Bu tür dönemlerde yönetici sınıfın hegemonyasının daha “geriletici” bir biçim kazandığını söylemek olanaklıdır. Yönetici sınıfın alt sınıfların istemlerini içermekte ve toplumda genel bir konsensüs sağlamakta güçlük çektiği durumlarda, hegemonyasının da zayıf kaldığı görülmektedir. Bu tür durumlarda siyasal toplumun sivil toplum üzerindeki denetiminin arttırılarak sivil toplumun özerkliğini sınırlamak ve böylece alt sınıfların özerkleşmesinin önüne geçmek yoluna gidilebilmektedir. Yönetici sınıfın bu tür durumlarda en sık kullandığı siyasa “transformizm” (dönüştürmecilik) olmaktadır (Gramsci, 1989: 58). Gramsci’ye göre, yönetici sınıf alt sınıfları edilgen durumda tutabilmek için, bu sınıfların kendi organik aydınlarını yetiştirmelerini engellemeyi hedefler. Alt sınıfların kendisine bilinç ve türdeşlik kazandıracak, kendisini örgütleyecek organik aydınlardan yoksun kalması, ekonomik-korporatif aşamada kalarak hegemonik kapasite edinmemesine yol açar. Bu nedenle, yönetici sınıf, alt sınıfların aydınlarını ve olası liderlik unsurlarını dönüştürerek (transformizm) kendi içine soğurur. Bunun için, gerekirse, siyasal toplumun sivil toplum üzerindeki denetimini arttırarak sivil toplumun özerkliğini sınırlamaktan da kaçınılmaz (Mouffe, 1979: 182-183; Adamson, 1983: 175; Yetiş, 232-233). Dolayısıyla, genişleyen hegemonyada ilerlemecilik, gerileyen hegemonyada zorlama ağır basar (Portelli, 1982; Hall vd., 1985).

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde, asıl olarak, Gramsci’nin modern kapitalist toplumlarda yönetici sınıfın hegemonyasının örgütlenme süreçleri üzerine geliştirdiği kuram ele alındı. Ancak, Gramsci, yönetici sınıfın hegemonyasını nasıl örgütlediği sorunu ile ilgilenmekle yetinmemiş, bu hegemonyanın bunalıma girdiği durumları da incelemiştir. Gramsci’ye göre, yönetici sınıf toplumu ilerletme görevini yerine getiremediği durumlarda hegemonyası da zayıflamaya başlar. Yönetici sınıfın hegemonyası etrafında oluşan toplumsal konsensüsün dağılmaya başlaması ve toplumun geniş kesimlerinin hareketlenmeye başlayıp arayışa girmeleri hegemonya bunalımı anlamına gelir. Gramsci’ye göre, hegemonya bunalımları, askeri yenilgi gibi yönetici sınıfın başarısız girişimleri ya da uzayan ekonomik bunalımlarda ortaya çıkabilir. Ancak, bu tür durumlarda yapısal bunalım kendiliğinden hegemonya bunalımına dönüşmez (Gramsci, 1984: 115). Hegemonya bunalımından söz edebilmek için egemen ideolojinin saygınlığını yitirmesi ve halk kitlelerinin siyasal olarak harekete geçmesi gerekir. Nitekim, Gramsci, konjonktürel bunalımlarla organik nitelikli hegemonya bunalımları arasındaki ayrım üzerinde de önemle durmuştur (Gramsci, 1989: 210-218). Gramsci’ye göre, kısa dönemli, sınırlı bir çevreyi ilgilendiren bunalımlar konjonktürel niteliklidir. Bu tür bunalımlar muhaliflerin siyasal eleştirilerine zemin hazırlasa da organik bir dönüşüme

yol açmazlar. Oysa, hegemonya bunalımlarının en önemli özelliği temel sınıflar arasındaki ilişkilerde uzun dönemli, büyük sorunlar bulunmasıdır. Hegemonya bunalımı yönetici sınıfın kendi içinde ya da orta sınıflarla ilişkisinde olabileceği gibi, yönetici sınıfla alt sınıflar arasındaki sorunlardan da kaynaklanabilir. Bu türden bir bunalımda yönetici sınıfın odayı yitirdiği ve yönetilenlerin o güne kadar kendilerini temsil eden siyasal partileri artık kendi temsilcileri olarak görmemeye başladıkları görülür (Gramsci, 1984: 90-92).

Hegemonya bunalımı durumunda birkaç olasılık ortaya çıkar. Eğer alt sınıfların hegemonik kapasitesi gelişmemişse yönetici sınıfın duruma hakim olması çok zor olmayacaktır (Gramsci, 1989: 211). Bunalımın ağırlığına ve güç dengelerine bağlı olarak, sivil toplumu ve siyasal toplumu yeniden düzenleyerek bunalımı aşmaya çalışabilir. Bu çerçevede başvurulan başlıca yollar, iktidar partisinde değişikliğe gitmek, koalisyon hükümetleri ya da millî mutabakat hükümetleri oluşturmaktır. Diğer yandan, orta sınıfla ittifakı güçlendirirken, alt sınıfların kendi aydınlarıyla ilişkisini kopartmaya yönelik önlemlere de sık sık başvurulabilmektedir. Yönetici sınıfın bu türden hegemonya bunalımlarında uzlaşma ile zorlamanın bir bileşimine başvurulduğu görülmekte, bunlardan hangisi ağır basarsa sistem hegemonik ya da diktatoryal olabilmektedir.

Buna karşılık, bunalımın daha ağır geçmesi ve alt sınıfların hegemonik kapasitesinin gelişkin olması durumunda hegemonik olmayan çözümler ağır basacaktır. Bu tür bir durumun ortaya çıkmasında yönetici sınıfın kendi içinde bölünmesi ve alt sınıfların bu durumdan yararlanarak güçlenmesi etkili olabilecektir. Böylece katastrofik bir dengenin ortaya çıkması durumunda Sezarist çözümler ortaya çıkabilecektir (Gramsci, 1989: 219-223). Sezarist çözüm farklı biçimlerde olabilir. Tarafsız görünümü karizmatik bir liderin ortaya çıkararak tarafları uzlaştırmasıyla ya da hükümet darbeleriyle çözüme gidilebilir. Ancak, bu tür durumlarda, genel olarak, hegemonyasını yitiren yönetici sınıfın zorlayıcı önlemlere başvurarak egemenliğini koruması durumuyla karşı karşıya kalınabilir (Gramsci, 1984: 91-92; 102-108).

Yönetici sınıfın hegemonya bunalımlarında üçüncü olasılık ise alt sınıfların hegemonik kapasitesinin gelişmiş olduğu durumlarda ortaya çıkar. Yönetici sınıfın duruma hakim olamadığı bu tür durumlarda toplumda radikal dönüşümlerin önü açılmış olur. Böylece, eski yönetici sınıfın hegemonyası altında oluşmuş eski tarihsel blok yıkılırken, yeni bir tarihsel bloğun kurulması sözkonusu olur. Ancak, alt sınıfların böylesi bir atılım göstermesi oldukça zordur. Bir kere, alt sınıfların kendi organik aydınlarını yetiştirme olanakları çok sınırlıdır. Bu nedenle özerk bir siyasal örgütlenme kurmaları ve siyasal yaşama kendi bağımsız siyasal partileri ile katılmaları zordur. Çoğu zaman siyasal yaşamdan dışlanmışlardır. Özerk örgütlenmeleri çoğu zaman ekonomik-korporatif aşamanın ötesine geçemez ve siyasal

yaşama daha çok yönetici sınıfın siyasal partileri aracılığı ile katılırlar. Bu nedenle, alt sınıfların kendi başlarına yönetici sınıfın hegemonyasını kırabilmesi olanaklı görünmemektedir. Alt sınıfların kendisi hakkında bir öz bilinç oluşturarak ve türdeşlik kazanarak özerk bir toplumsal özne niteliği kazanabilmesi ve bir karşıt hegemonya stratejisi oluşturabilmesi için kendi organik aydınlarını oluşturma gerekliliği bulunmaktadır. Ancak, Gramsci'ye göre, alt sınıfların üretim sürecindeki konumları ve nesnel koşulları kendi organik aydınlarını yetiştirmek açısından önemli kısıtlılıklar oluşturur. Bu durum, Gramsci'nin "kolektif aydın" olarak nitelediği "siyasal parti"ye önemli görevler yükler (Portelli, 1982; Yetiş, 2002: 237-243).

Görüldüğü üzere, Gramsci, yalnızca yönetici sınıfın hegemonyasının kuruluş biçimlerini ortaya koymakla yetinmemiş, yönetici sınıfın hegemonyasının bunalıma girdiği durumları da incelemiştir. Gramsci'nin hegemonya bunalımları üzerine yaptığı bu inceleme onu daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplumun kurulması sorununa götürmüş, alt sınıfların bu yeni toplumu kurmakta karşı karşıya kaldıkları kısıtlılıklara ve bu kısıtlılıkların aşılma yolları üzerine bir kuram geliştirmeye itmiştir. Gramsci'ye göre, yeni bir toplumun kurulabilmesi için gerekli dönüştürücü kolektif siyasal iradenin oluşturulması, onun "modern prens" olarak adlandırdığı modern siyasal partiden geçmektedir. Aşağıda, Gramsci'nin karşı-hegemonya süreçleri ve siyasal parti sorunu üzerine geliştirdiği kuram ele alınmaktadır.

II. 'PRENS'TEN 'MODERN PRENS'E

Yukarıda da belirtildiği üzere, Gramsci, modern kapitalist toplumlarda yönetici sınıfın hegemonyasının kuruluş biçimlerini incelerken, kendisini, yalnızca toplumsal gerçekliğin kuramını yapma çabasıyla sınırlamıyor, toplumun dönüştürülerek daha eşitlikçi ve daha özgürlükçü bir toplumsal düzenin kuruluş olanaklarını da araştırıyordu. Gramsci, yeni bir toplumun ve yeni bir devletin kuruluşunun yolunu ararken ona esin kaynağını Machiavelli'nin Prens (Hükümdar) adlı eseri verdi. Gramsci'nin, Machiavelli'nin eseriyle ilgilenmesinin temel nedeni, Machiavelli'nin bu eserinde, İtalya'nın ulusal birliğinin kurulması yolunda kolektif bir iradenin nasıl yaratılacağı sorununa çözüm aramış olmasıydı. Daha eşitlikçi ve özgürlükçü yeni bir toplumun kuruluşu için kolektif bir iradenin oluşturulması arayışı içindeki Gramsci için, Machiavelli'nin eseri önemli bir esin kaynağı olmuştu. Bu nedenle, kuramını geliştirmeye çalışırken Prens'e göndermeler yapmayı tercih etti.

Gramsci'ye göre, Machiavelli'nin Prens'i, yeni bir devletin (birleşik İtalya) kurulması amacına ulaşmak için gerekli siyasal liderliği ve organları incelerken belli bir siyasal hedefe yönelik kolektif iradenin oluşturulması sorununa "bilimsel" bir yaklaşım sergiliyordu. Böylece, "prens" mit figürü ile

yeni bir devletin oluşturulması için, bölünmüş ve atomize olmuş bir halkın harekete geçirilmesi ve kolektif bir iradesinin örgütlenmesi sorununu belirli bir önderde kişiselleştirmekte ve halka önderlik edecek prensin sahip olması gereken nitelikleri tanımlamaya girişmekteydi (Gramsci, 1989: 133). Machiavelli'nin bu çabasından etkilenen Gramsci, daha eşitlikçi ve özgürlükçü yeni bir toplum kurma çabasının da benzer biçimde bir siyasal önderliği gerektirdiğini belirtiyor fakat, modern çağlarda bu önderin somut bir birey (prens) olamayacağını, bunun ancak kolektif iradenin içinde biçimlendiği bir "siyasal parti" (modern prens) olabileceğini belirtiyordu. Gramsci'ye göre, modern toplumlarda karizmatik önderlerden medet umulması durumu yakın ve büyük bir tehlikenin ortaya çıktığı bunalım dönemlerinde sözkonusu olabilmekle beraber, bu durum doğası gereği uzun soluklu olamayacaktır. Zira, kolektif iradenin karizmatik bir önderde vücut bulması yaratıcı değil, savunmacı nitelikte bir irade olabilecek, bu da yeni bir toplumun kurulması amacına yönelik kalıcı bir irade olamayacaktır (Gramsci, 1989: 125-130). Gramsci, böylece, Machiavelli'nin İtalyan ulusal birliğinin kurulması için başarılı bir preste bulunması gereken nitelikleri ortaya koymaya çalışmasına benzer şekilde, yeni bir toplumun kuruluşunu gerçekleştirecek bir siyasal partinin örgütlenmesi ve bu partinin izleyeceği strateji sorununu incelemeye girişiyordu.

Gramsci'ye göre, her türlü tarihsel (siyasal ve sosyo-ekonomik) dönüşümün ve bu amacı taşıyan stratejinin temel koşulu bu doğrultuda bir kolektif iradenin ortaya konmasıdır ve dolayısı ile, kolektif irade, insanlığın yeni bir toplum ve yeni bir devlet kurmak amacıyla ortaya koyduğu iradedir. Gramsci bu görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir: "Tarihsel eylem, ancak 'kolektifleşmiş kişiler' tarafından gerçekleştirilebilir ve birbirinden farklı amaçları olan ayrılmış iradeler çoğulluğunun, ortak ve eşit bir dünya görüşü temelinde, tek bir amaç etrafında birleşerek 'kültürel-sosyal birlik' oluşturmaları gerekir" (Gramsci, 1989: 349). Gramsci'nin kolektif iradeye ilişkin bu vurgusunu, kolektif iradenin ortaya konmasında en önemli rolü siyasal partinin oynadığı vurgusu tamamlar. Gerçekten de, Gramsci'ye göre, siyasal parti, kolektif iradenin hem etkin bir örgütleyicisi hem de onun ifadesidir. Bir başka deyişle, hem kolektif iradeyi somutlaştırmakta ve dile getirilmesini sağlamakta hem de bunu yaparken ona biçim vermektedir. Bu çerçevede, siyasal partinin yürüteceği toplumsal dönüşüme yönelik tarihsel eylem, temel olarak, evrensel insanlık idealleri temelinde entelektüel ve ahlaki (etik-moral) bir reform hedefleyecektir. Ancak, böylesi bir kültürel reformun da sosyo-ekonomik sistemde köklü bir dönüşüm gerçekleştirilmeksizin mümkün olmadığı da açıktır. Dolayısı ile, ekonomik reform kültürel reformun da temeli olacaktır (Gramsci, 1989: 133-134). Böylece, birbirinden ayrılmış bulunan etik ve siyaset yeniden birleştirilerek ve sivil toplumun yeni bir etik temelde yeniden kuruluşu yoluyla yeni bir sosyo-ekonomik düzene geçiş sağlanacaktır. Bu yolla, yeni katılım ve alternatif siyasal meşruiyet

biçimleri yaratılabilecek, kapitalist demokrasilerde var olan devlet-sivil toplum ayrımının aşılması sağlanacaktır (Martin, 1998: 112).

Gramsci'nin toplumsal dönüşüm, toplumsal dönüşüm doğrultusunda kolektif bir iradenin geliştirilmesinin gerekliliği ve bu iradenin ortaya konmasında siyasal partinin tarihsel rolü konusundaki görüşlerini, siyasal partinin örgütlenme ve strateji sorunları konusundaki görüşleri tamamlamaktadır. Gramsci'nin, siyasal parti sorununa yaklaşırken, temel olarak, modern kapitalist toplumlarda siyasal yaşamın temel dinamiğinin toplumsal gruplar ve sınıflar arasındaki hegemonya süreçleri olduğu varsayımından hareket ettiği görülmektedir. Bu çerçevede de, siyasal partileri toplumsal grupların ve sınıfların siyasal yaşamdaki temsilcisi olarak görmektedir (Gramsci, 1989: 152). Ancak, Gramsci'nin toplumsal gruplar ve sınıflarla onları siyasal yaşamda temsil eden partiler arasında "mekanik" bir ilişki öngörmediği de açıktır. Tersine, toplumsal gruplar ve sınıflarla siyasal partiler arasındaki ilişkiyi karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve besleyen bir ilişki olarak görür. Siyasal partileri doğuran toplumsal gruplar ve sınıflar partinin toplumsal tabanını oluşturur ve onu beslerken, siyasal partiler de temsilcisi oldukları toplumsal gruba-sınıfı örgütlü ve özbilince sahip bir toplumsal özneye dönüştürerek siyasal yaşama aktif bir biçimde katılmasını sağlar (Gramsci, 1989: 227; Hobsbawm, 1982: 28-29). Daha önemlisi, siyasal partilerin hegemonik olabilmesi için temsilcisi oldukları toplumsal grubun ve sınıfın dar çıkarlarını temsil etmekle yetinmemesi, onun müttefik sınıflarıyla ortak çıkarları temelinde bütün ulusa seslenen, ulusal çıkarları bu temel üzerinde yeniden kurmaya girişen hegemonik bir siyasete girişmesi gerekmektedir. Ancak, böylesi bir siyasal stratejinin oluşturulabilmesi için birkaç önkoşul yerine getirilmelidir.

Gramsci'ye göre, toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal parti, her şeyden önce, içinde bulunduğu toplumun sınıf ilişkilerini ve toplumsal güçler ilişkisini doğru bir biçimde analiz edebilmelidir. Toplumsal dönüşümün hedefleri ve bu dönüşüme dayanak olacak toplumsal dinamikler de ancak bu analiz üzerine bina edilebilir. İkinci olarak, çeşitli toplumsal sınıfların siyasal temsil biçimlerinin analiz edilmesi gerekir. Bu analiz de, toplumsal sınıfların hegemonya süreçlerinde etkili olma ya da olamama durumlarını ortaya çıkartacaktır. Üçüncü olarak da, doğrudan siyasal iktidar mücadelesine ilişkin süreçler analize dahil edilmelidir (Molyneux, 1991: 191-192). Toplumsal dönüşümü hedefleyen bir siyasal parti stratejisini ancak bu analiz üzerine inşa edebilir. Dönüştürücü siyasal partinin dayanacağı toplumsal ittifaklar sistemi, izleyeceği karşı-hegemonya ve iktidar stratejisi de bu çerçevede geliştirilebilecektir.

Gramsci, stratejiye ilişkin bu kuramsal çıkarımlarını somutlaştırmaya da çalışmıştı. Gramsci'ye göre, siyasal parti öncelikle, alt sınıfların en geniş kesimlerinin ittifakına dayanmayı hedeflemeli, alt sınıfların belli bir kesiminin

ekonomik-korporatif çıkarlarıyla sınırlı bir yaklaşım izlemekten özellikle kaçınılmalıydı. Hegemonik bir siyaset izleyebilmesi ve yönetici sınıfın hegemonyasına güçlü bir karşı-hegemonya projesi ile alternatif oluşturabilmesi için bu bir zorunluluktan (Boggs, 1984: 18-20; Hobsbawm, 1977: 205-213).

Siyasal partinin izleyeceği stratejinin belirlenmesi ikinci önemli görevi oluşturuyordu. Bu çerçevede, yönetici sınıfın hegemonyasını sivil toplumda ve siyasal toplumda kurma biçimlerinin somut olarak analiz edilerek, buna göre bir strateji oluşturulması gerekecekti. Bu çerçevede, siyasal toplum ile sivil toplumun eklemlenme biçimlerinin ortaya konması, yönetici sınıfın izlediği hegemonya stratejisine bağlı olarak bir karşı-hegemonya stratejisi belirlenmesi ve buna göre siyasal toplumda ve sivil toplumda izlenecek stratejilerin çizilmesi gerekiyordu. Gramsci, bu konudaki düşüncelerini Doğu ve Batı toplumları üzerine yaptığı karşılaştırma üzerinde geliştirmiş, askeri savaş stratejisinden esinlenerek “mevzi savaşı” ve “manevra savaşı” stratejilerini siyasal mücadeleye uyarlamaya çalışmıştı (Gramsci, 1989: 238-239). Ayrıca, Gramsci'nin yönetici sınıfın hegemonya bunalımları üzerine yaptığı analiz de karşı-hegemonya stratejisinin oluşturulması çabasının en temel dayanağını oluşturuyordu (Gramsci, 1989: 235-238).

Siyasal partinin üçüncü önemli görevi dinamik ve eğitilmiş bir parti örgütü oluşturmaktır. Gramsci'ye göre, siyasal partinin her şeyden önce kurmayı amaçladığı yeni toplumun ve devletin nüvesini kendi içinde yetiştirmesi gerekiyordu. Bunun için de, geleceğin aydınlarının ve yöneticilerinin yetiştirilmesi ve devlet yaşamının okulları olma işlevini görmeliydi (Gramsci, 1989: 268; Adamson, 1983: 207-215; Piccone, 1976: 504). Gerçekten de, siyasal partinin en önemli görevlerinden biri bir “aydınlar politikası” geliştirmesi ve toplumsal dönüşüme öncülük edecek bir aydınlar tabakası oluşturmak olmalıydı (Gramsci, 1989: 15-16). Bu açıdan, alt sınıflar açısından siyasal partinin oynadığı rol, yönetici sınıf açısından devletin oynadığı role benzer. Ancak, yönetici sınıfla alt sınıflar açısından önemli bir fark bulunmaktadır. Yönetici sınıf, aydınlarını hem siyasal toplumda hem de sivil toplumda yetiştirirken, alt sınıflar bunu yalnızca sivil toplum alanında gerçekleştirebilirler. Alt sınıflar açısından, kendi aydınlarını yetiştirmek açısından en önemli kanal siyasal partidir. Modern prens, yeni bir kültürel hareket ile bir yandan alt sınıfların organik aydınlarını yetiştirirken bir yandan da geniş kitlelerin genel kültürel düzeyini ve dünyayı algılayış biçimini dönüştürmeyi hedeflemek durumundadır. Alternatif bir dünya görüşünü bütünsel olarak oluşturulabilmesi ve toplumun geniş kesimleri içinde hegemonik bir siyaset izleyebilmesi buna bağlıdır (Yetiş, 2002: 237-243).

Gramsci, dönüştürücü kolektif irade, bu iradenin oluşturulmasında siyasal partinin rolü ve izlenecek olan karşı-hegemonya stratejisinin

oluşturulmasına ilişkin görüşlerini siyasal partinin iç yaşamına ilişkin görüşleriyle tamamlamıştı. Gramsci'nin en çok önem verdiği noktalardan biri siyasal partinin toplumla sürekli etkileşim halinde dinamik bir örgüt yapısına sahip olmasıydı. Toplumsal dinamizmle partinin siyasal liderliği arasında yapıcı ve geliştirici, katılıma açık, demokratik bir ilişki kurulabilmesi, böylece de partinin toplumun bütün alanlarında örgütlenebilmesi, toplumsal tabanıyla organik olarak bütünleşebilmesi gerekiyordu (Boggs, 1984: 18-20). Aksi takdirde, partinin bürokratikleşmesi ve toplumsal dayanaklarını yitirmesi tehlikesi ortaya çıkabilirdi (Merrington, 1985: 299-301; Molyneux, 1991: 208-210). Diğer yandan, modern parti hegemonyayı örgütleyebilmek için sürekli ve dinamik bir etkinlik içinde olmalı, alt sınıfların hegemonyasının kurulması için çaba göstermeliydi. Zira, yönetici sınıfın hegemonyası da durağan ve otomatik bir biçimde sağlanmıyor, bunun için bilinçli siyasal örgütlenme ve etkinlik yürütülüyordu. Dolayısı ile, modern prensin hegemonya kurma çabası de sürekli ve dinamik olmalıydı (Hobsbawm, 1977: 209).

Gramsci, bu çerçevede, siyasal partinin üye ve örgüt yapısını üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutmuştu (1989: 152-153). Buna göre, partinin birinci unsurunu kitle ya da taban unsuru oluşturur. Partinin tabanı, partiye sadakatle bağlı olan ancak yaratıcı bir ruh ve örgütsel yetenek açısından fazla gelişkin olmayan ortalama insanlardan oluşur. Partinin böyle ortalama insanlardan oluşan bir tabana ulaşmadan toplumsal varlık kazanması olanaklı değildir. Partinin ikinci önemli unsuru parti liderliğidir. Parti liderliği, partinin birleştirici, merkezileştirici ve disipline edici ögesini oluşturduğu gibi, partinin politikalarının belirlenmesi ve yenilenmesi görevini de yerine getirmelidir. Partinin üçüncü unsuru ise, aydınlardır. Aydınlar, parti liderliği ile parti tabanı arasındaki ilişkiyi hem örgütsel anlamda hem de entelektüel ve moral anlamda kurma işlevini yerine getirirler (Molyneux, 1991: 209). Gramsci'ye göre, parti, liderliği, organik aydınları ve tabanı arasında güçlü bir etkileşim sağlayabilmeli, parti içi demokrasiyle parti disiplini "demokratik merkezîyetçi" bir tarzda sentezleyebilmeliydi (1989: 155). Aksi takdirde, bir tarafta kendiliğindencilik tehlikesiyle diğer taraftan da bürokratikleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi. Öte yandan, Gramsci'nin, partinin örgüt ve üye yapısı konusundaki bu görüşlerinin "elitist" bir tarzda yorumlanmaması gerekir. Zira, Gramsci, parti hayatındaki bu katmanlaşmanın ve yöneten-yönetilen ilişkisinin zaman içinde aşılmasını da partinin önüne önemli bir hedef olarak koymuştu (Merrington, 1985: 298-301).

Gramsci'nin buraya kadar ele alınan görüşlerinin 1960'lı yıllarda yayınlanmaya başlamasıyla birlikte, gerek akademik dünyada gerekse siyaset dünyasında önemli ölçüde ilgi gördü (Merrington, 1985: 302). Batılı toplumlarda Gramsci'ye gösterilen bu ilgi, akademik dünyada Gramsci'nin perspektifine ve yöntemine dayalı çalışmaların yaygınlaşmasına yol açarken,

siyaset dünyasında da onun siyasal strateji önerilerini çeşitli şekillerde yorumlayan hareketlerin etkili olmasına neden oldu (Mouffe and Sassoon, 1977: 33)⁵. Ancak, 1970'lerde dünya genelinde yaşanan ekonomik ve siyasal bunalımlar ve ertesinde yeni sağın yükselişi sürecinde tartışmanın eksenini değiştiren yeni gelişmeler ortaya çıktı. Artık, "klasik sistem karşıtı hareketler" in gerileme sürecine girdiği ve çevrecilik, feminizm, savaş ve nükleer karşıtı hareketler, ırkçılık karşıtı hareketler, bölgecilik gibi "yeni toplumsal hareketler" in yükselişe geçtiği kabul ediliyordu. Bu görüşü tamamlamak üzere, kapitalizmin artık yeni bir aşamaya girdiği ve modern toplumların sınıf yapısının önemli ölçüde dönüşüme uğradığı kabulünden hareketle, sınıf temelli hareketlerin yerini daha çok kültürel temelli yeni toplumsal hareketlerin almaya başladığı düşünülüyordu. Pratikte de, 1970'lerden başlayarak evrensel eşitlik ve özgürlük ideallerinin yerini kimlikler politikası aldı. Kültürel kimliklerin bu ideallere üstünlüğü her anlamda vurgulanıyordu (Larrain, 1995). Bu siyasal atmosfer, modern kapitalizme alternatif oluşturabilecek siyasal projelerin içeriğinin de, toplumsal öznesinin de yeniden tartışılmaya başlanmasına yol açtı. Aşağıda, 1980 sonrası dönemde giderek ağırlık kazanan bu tartışmalar, Gramsci'nin "hegemonya" ve "modern prens" perspektifi çerçevesinde değerlendirilecektir.

III. 'MODERN PRENS'TEN 'POSTMODERN PRENS'E

Batı'da 1980'lere gelindiğinde yeni sağın yükselen gücüne karşılık sendikaların ve sosyal demokrat-sosyalist partilerin üzerinde yükselen sınıf temelli muhalefet önemli ölçüde mevzi kaybetmişti. Neoliberalizmin genişleyen hegemonyasına ve refah devletin gerilemesine paralel olarak, toplumda sendikal ve siyasal ilişkiler temelinde yükselen geleneksel dayanışma biçimleri gerilerken, bir yandan atomizasyon yaygınlaşıyor diğer taraftan da çoğulcu paradigma çerçevesinde meşruiyet kazanan çıkar (baskı) gruplarının yerine etnisite, din, kültür, cinsiyet vb. temelinde "kimlik siyaseti" yükselişe geçiyordu. Bu süreçte, siyaseti toplumsal sınıflar ve çıkar grupları temelinde düşünmeye alışkın Batı toplumlarında yeni toplumsal hareketlerin öne çıktığı görülüyordu. 1968'de zirvesini yaşayan yeni solun devamı olan yeni toplumsal hareketler, bir yandan klasik sistem karşıtı hareketlerin çok fazla üzerinde durmadığı toplumsal sorunları gündeme taşımalarıyla siyasal alana önemli yenilikler kazandırırken diğer taraftan da muhalif hareketlerin parçalı ve dağınık bir yapıya bürünmesine yol açıyordu (Sanbonmatsu, 2007: 226-227). Bunda, yeni toplumsal hareketlerin geleneksel sendikal ve siyasal yapılarla çatışmasının ve kendini yalnızca liberalizme değil aynı zamanda geleneksel sola karşı da konumlandırmasının önemli payı vardı. Bu durum

⁵ İlgili literatür üzerine geniş bir değerlendirme için bkz. Mouffe and Sassoon (1977).

geleneksel solta yeni toplumsal hareketleri bütünlüştürmeye yönelik çabaları da gündeme getirmişti. Ancak, bu yöndeki çabalara karşın muhalefetin parçalılığının aşılması mümkün olmadı (Martin, 1998: 110-113). Tam tersine, alternatif bir siyasal proje arayışlarında muhalefetin bu parçalı durumunu veri alan ve yeni toplumsal hareketleri temel alan yaklaşımlar önemli bir ağırlık kazanmaya başladı. Bu süreçte, Gramsci'nin siyaset kuramı ve hegemonya yaklaşımı da yeniden tartışma gündemine geldi.

Bu tartışmalarda en ünlü çıkışı Hegemonya ve Sosyalist Strateji (1992-orijinali 1985) başlıklı kitapları ile Laclau ve Mouffe yaptı. Laclau ve Mouffe, kuramsal tartışmalarının merkezine Gramsci'yi ve Gramsci'nin kavramlarını koymalarına karşın, aslında Gramsci'yi revize etmek istediklerini açıkça söylüyorlardı. Onlara göre, kapitalist toplumun artan karmaşılaşması ve kurumsallaşması toplumsal antagonizmaların ve siyasal alanların çoğullaşmasına yol açıyordu. Yeni toplumsal hareketler olarak temsil edilen demokratik mücadelelerin ortaya çıkışı da esasen bu gelişmenin ürünüydü. Dolayısı ile, artık daha özgürlükçü bir toplum hedefinin öznesinin yalnızca üretim sürecinden hareketle tanımlanması çağı geçmişti (Laclau ve Mouffe, 1992: 112, 168-181). Ancak, Laclau ve Mouffe, Gramsci'yi revize etme önerisini yalnızca toplumsal gelişmelere bağlamıyorlardı. Onlara göre, toplumsala ilişkin tasavvurun da bütünüyle yenilenmesi gerekiyordu. Buna göre, Gramsci'nin, toplumların tek bir hegemonik merkez çerçevesinde yapılandırıldığı postulatı ve hegemonyanın çekirdeğindeki öznenin sınıf ilişkileri temelinde kurgulanması anlayışı terk edilmeliydi. Zira, bu, Gramsci'nin düşüncesindeki “özcü” öğeyi oluşturuyordu. Bunun yerine, toplumsal, “eklemlenmiş farklılıklar bütünü” olarak görmek gerekiyordu. Bir başka deyişle, “hegemonik düğüm noktasının tekliği” fikrinin terk edilerek, toplumsal formasyonlarda çeşitli hegemonik düğüm noktalarının bulunabileceğini kabul etmek gerekiyordu (Laclau ve Mouffe, 1992: 172, 178). Laclau ve Mouffe bu teorik argümanlarını, toplumsalın çoğulluğunun ve belirlenmemişliğinin kabulü temelinde, çeşitli tabiyet biçimlerine karşın muhalefet ve bu muhalefetlerin üzerinde yükseldiği farklı özne konumlarına dayalı yeni bir siyasal tasavvur önerisiyle tamamlıyorlardı. Onlara göre, “özgürlük”, “çesitlik”, “adalet”, “demokrasi” gibi nosyonları yeniden tanımlayarak, liberal demokrasiyi radikal ve çoğul bir demokrasi doğrultusunda genişletmek gerekiyordu. Bu yeni siyasal tasavvurun adı da “radikal demokrasi” tasarımı olacaktı (Laclau ve Mouffe, 1992: 187).

Laclau ve Mouffe'un Gramsci'nin hegemonya kuramını yeniden tartışmaya açan “radikal demokrasi” projesi oldukça gündem yarattı. Özellikle de, toplumsal sınıf ilişkileri bağlamında değil de, “eklemlenmiş farklılıklar bütünü” olarak ele alan yaklaşımları çok fazla eleştiri aldı. Wood'a göre, bu yaklaşım, kapitalizmin toplumsal bir sistem olarak tüm toplumsal ilişkileri biçimlendiren kapsayıcı bütünlüğünü göremediği gibi, “farklılık” ve “kimlik” kavramına da adeta geleneksel çoğulcu yaklaşımlardaki “çıkır

grupları” kavramının yerini veriyordu. Oysa, Wood’a göre kapitalizm, bütün toplumsal ilişkileri gereksinimlerine tabi kıldığı gibi, kendi yaratmadığı eşitsizlikleri ve baskıları (ırksal, kültürel, cinsel vb.) da onaylayıp piyasanın gereksinimleri için kullanabiliyordu. Dolayısı ile, kapitalizmin sistemsel birliğini yadsımayan, kapitalizmin oluşturucu (ekonomik) ilişkileri ile kapitalizmin sistemsel mantığında farklı bir yeri olan başka eşitsizlikler ve baskılar (cinsel, ırksal vb.) arasındaki farkı söyleyebilen bir çoğulculuğa gereksinim bulunuyordu (Wood, 2003: 302-332).

Laclau ve Mouffe’un radikal demokrasi projesine yönelik bir başka önemli eleştiri John Sanbonmatsu’dan geldi. Sanbonmatsu, radikal demokrasi projesini, Wood’a göre biraz daha farklı bir noktadan eleştirmişti. Sanbonmatsu’ya göre, Laclau ve Mouffe’un “hegemonya” kavramına verdiği içerik Gramsci’nin anlayışına bütünüyle karşıtı ve bu nedenle de radikal demokrasi projesi etrafında birleşmesini önerdikleri yeni toplumsal hareketlere bu birleşme için doyurucu bir içerik-zemin sunamıyordu. Bunun yerine, her hareketin kendi meşruiyetini/geçerliliğini kendinde bulduğu ve bütün hareketlerin denk olduğu bir “çoğulluk” anlayışına dayanıyordu. Bu yaklaşım, toplumsal hareketlerin bağımsızlığı temelinde ve birbirleriyle kaynaşmalarını öngörmeyen ve yabancılaştıran bir birleşme önerisine yol açıyordu. Böyle olunca da, farklı hareketlerin neden bir araya gelmesi gerektiği konusunda hiçbir doyurucu açıklama getiremiyordu (Sanbonmatsu, 2007: 261-273).

Neoliberal küreselleşme döneminde dönüştürücü toplumsal öznenin inşası amacıyla Gramsci’nin kuramına başvuran bir başka önemli düşünür Stephan Gill oldu. Laclau ve Mouffe yeni toplumsal hareketleri temel alırken, Gill küreselleşme karşıtı hareketlere odaklanmıştı. Diğer yandan, Laclau ve Mouffe tartışmalarının odağına Gramsci’nin “hegemonya” kavramını koyarken, Gill Gramsci’nin “modern prens” nosyonundan hareket ediyordu.

Stephan Gill’e göre, 1999’da Seattle’da yapılan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) toplantısına ve 2000’de Washington’da yapılan IMF-Dünya Bankası (DB) yıllık toplantısına karşı gerçekleştirilen kitlesel gösteriler, küreselleşme süreciyle birlikte yeni mücadelelerin ve yeni siyasal aktörlerin ortaya çıktığını göstermesi açısından büyük önem taşıyordu. Neoliberal küreselleşme sürecinde küresel şirketlerin siyasal gücünün artması ve bu gücün IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla merkezileşmesi, küreselleşme sürecinden olumsuz etkilenen yurttaşların toplantılara olan ilgisini arttırmıştı. Bunun sonucunda da, küresel şirketlerin egemenliğine karşı, ekolojik sorunları, kültürel farklılıkları, insan haklarını ve demokrasiyi vurgulayan yeni siyasal aktörler ortaya çıkıyor ve biraraya geliyorlardı (Gill, 2003: 211-212). Seattle’deki hareketler, bildik kimlik politikalarını ve kültür farklılıklarını içeren hareketlerin ötesine geçerek, toplumsal cinsiyet ve ırkı

içerdiği kadar sınıfı da içermektedirler. Ekolojik ve sosyal sorunlarla olduğu kadar demokrasi sorunuyla da ilgiliydiler. Bunlar arasında, insan hakları aktivistleri, emek temsilcileri, yerliler, kilise temsilcileri, endüstri işçileri, küçük köylüler, çevreciler, öğrenciler de vardı. Gill, “küreselleşme karşıtı hareketler” olarak adlandırılan bu hareketlere, Machiavelli ve Gramsci’yi takip ederek, “postmodern prens” adını vermektedir. Bu tanımla, “çoğul ve farklılaşmış, evrenselcilikle iç içe geçmiş ve yeni bir küreselleşme formunun kurucusu olan, ve elbette hareket halindeki sosyal ve politik güçlerin bütünü”nü kastettiğini belirten Gill, bu tanımlamayla “postmodern felsefe ve radikal görelilik kuramına dayanan bir siyasal aktörü değil”, siyasal aktörlerde “modernist siyasal projelerin ötesine geçebilecek bir biçim değişimini” ve günümüzde neoliberal küreselleşme projesine meydan okuyan hareketleri işaret ettiğini vurgulamaktadır. Gill’e göre, “postmodern prens” önerisi, günümüzün küreselleşme ve neoliberalizm koşullarında ortaya çıkan, siyasal kuramın yeni kolektif siyasal kimlikleri ve mücadele biçimlerini teorize etme ve yaratma gereksinimine yanıt olarak üretilmiştir (Gill, 2003: 218).

Gill’e göre, bu hareketler, neoliberal küreselleşmeye karşı koyabilmek için birleşmeleri gerektiğinin, aksi takdirde marjinal hareketler olarak kalacaklarının farkındadırlar. Bu hareketler farklılıkları bir kolektif kimlik ve dayanışma içinde birleştirme amacındadırlar. Bu da, kolektif iradenin ilk basamağını oluşturmaktadır. Bu kolektif irade kendini etkinlik içinde oluşturmaya ve giderek somut bir biçim almaya başlayacaktır. Bu nedenle, bu postmodern prens hem bir eğitim kurumu hem de bir kültürel harekettir. Bu birbirinden farklı örgütlenmeler giderek belirli bir liderlik yapısı olmayan bir “postmodern uluslarüstü siyasal parti” oluşturma arayışına girmektedirler. İlgilendikleri konular açısından dünya nüfusunun çok büyük bir bölümünü temsil etmektedirler. Bu anlamda, Gill’e göre bu hareketler, Gramsci’nin sözünü ettiği “toplumun karmaşık bütünlüğü”nü oluşturma yolunda ilerlemektedirler (Gill, 2003: 219).

Ancak, Gill’e göre, bu parti, eski anlamda kurumsallaşmış ve merkezileşmiş siyasal temsil yapısı içinde hareket edemez. Zira, günümüzde küresel demokratik kolektif eylem artık tek bir kolektif aktör etrafında tanımlanamaz. Örneğin tek bir kimliğe (ideolojiye) bağlı tek bir parti küresel kolektif aktör olamaz. Bu nedenle postmodern prens, kurumsallaşmamıştır, çoğuldur ve kılcal damarlar gibi toplumu sarmalamaktadır. Ayrıca, bu muhalif hareketlerin çoğu önce yerel hareketler olarak ortaya çıkmıştır ve bundan sonra yerel problemlerin küresel çözümler gerektirdiği anlaşılınca küresel ağlar ve diğer harekete geçirici potansiyeller, yeni iletişim teknolojileriyle birlikte gelişmiştir. Gill’e göre bu hareketler, açık uçlu, çoğul, esnek ve kapsayıcı etkili siyasal etkinlik biçimleri oluşturarak neoliberal küreselleşmeye alternatif küreselleşme biçimleri yaratabilirler. Bu hareketler, yerel koşullar ve fırsatlardan kaynaklanan ve farklılıklar üzerinde temellenen küresel düzeyde yeni bir demokratik kimlikler bütünlüğüdür. Bu hareketleri

harekete geçiren güdüler gezegenin teklifi, doğa, demokrasi, çoğulluk ve eşitlik mitleridir. Hareketler tarafından geliştirilen kolektif eylemin yeni formları ise bundan böyle sosyal adalet, dayanışma, bilgi, özgürlük ve kurtuluş gibi yaratıcı kavramların üzerinde şekillenmektedir (Gill, 2003: 221).

Gill'in küreselleşme karşıtı hareketleri "postmodern prens" çatısı altında biraraya getirmeye yönelik bu kuramsal girişimi de yankı uyandırmıştır. Ancak, bazı eleştirilere uğramaktan da kurtulamamıştır. John Sanbonmatsu, Gill'in "postmodern prens" metaforu etrafında oluşturmaya çalıştığı kurama katkı yapan bir başka Gramsci yorumcusu olmuştur. Sanbonmatsu, küreselleşme karşıtı hareketler konusunda Gill kadar iyimser değildir. Zira, küreselleşme karşıtı hareketler içindeki pekçok kişinin ve grubun birleşik bir hareketin ve önderliğin gereksiz olduğunu düşündüğünü, Foucault'cu "tekilleştirmeye", yerel ve dağınık mücadelelere, kendiliğindenliğe ve "yapıbozumuna dayalı bir siyaset karşıtlığına" bağlı olduğunu gözlemektedir (Sanbonmatsu, 2007: 179, 187). Nitekim, Gill'e de, farklı hareketlerin kaynaşmasını sağlayacak pratiklere önem vermediği için eleştiri yöneltmektedir (Sanbonmatsu, 2007: 25).

Sanbonmatsu'ya göre, son yıllarda, neoliberal küreselleşmenin yol açtığı toplumsal çelişkiler ve ekolojik yıkım toplumsal hoşnutsuzlukları arttırırken, neoliberal reformlara karşı mücadeleler de artmaktadır. Ancak, bu mücadeleler parçalı bir muhalefete dayandığından başarılı olamamaktadır. Sanbonmatsu'ya göre, bu başarısızlıkta, postmodernizmin, birlik yerine yapıbozumu, dayanışma yerine farklılığı öne çıkartan yaklaşımı oldukça etkili olmuştur (Sanbonmatsu, 2007: 13-19). Oysa, postyapısalcılığın farklılığı en yüksek değer haline getiren yaklaşımı, madun öznelere etkisizliğe mahkum etmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu nedenle, bu hareketler birleşik hareketi ve önderliği reddettiği sürece toplumsal hareketlerin krizden krize yalpalamaya devam etmesi kaçınılmazdır (Sanbonmatsu, 2007: 223, 227). Nitekim, bu süreçte, bütün muhalefet hareketlerinin hedeflerini içerecek ve temsil edecek tutarlı ve bütünleşmiş bir hareket oluşturma ihtiyacı daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Sanbonmatsu'ya göre, bu dağınık hareketleri birleştirecek ve tutarlı bir siyasal proje etrafında dönüştürücü kolektif iradeye evriltecek olan "postmodern prens"ten başkası değildir. Machiavelli'nin feodal düzenin dağıldığı bir kaos ve düzensizlik döneminde yeni bir devletin kurulması için gerekli siyasetin ana hatlarını oluşturma çalışması ve Gramsci'nin iki dünya savaşı arası kargaşa döneminde yeni bir toplumun kuruluşu için ortak bir öznenin yaratılması yolunda gerekli kuramı oluşturması gibi, günümüzde de postmodern prens "muhafif pratiğin ve kültürün dağınık durumdaki sayısız hareketini tek bir hareket biçiminde bir araya getirmek zorunda olan yeni ortak öznenin adıdır". Dağınık hareketler bir araya gelerek birleşik bir kimlik ve dünya görüşünde birleşmeli ve yaşanan meşruiyet krizine ve insan yaşamının metalaşma süreci tarafından

kuşatılmışlığına karşı “demokratik ve etik bir insan kültürü” oluşturma hedefi çerçevesinde bir alternatif oluşturmaldır (Sanbonmatsu, 2007: 23).

Sanbonmatsu, çeşitli dağınık muhalefet hareketlerini tek bir karşı-hegemonya blokunda bir araya getirmeye yönelik önerilere karşı, toplumsal grupların ve hareketlerin birleşik bir harekete dahil olmaları durumunda, farklılıklarının ve kimliklerinin özgüllüklerinin bastırılacağı kaygısının dile getirildiğini anımsatarak, bu kaygılara karşı, Gramsci'nin karşı-hegemonya perspektifinin, bu bloka dahil olan grupların farklılıklarını örtbas ederek bütünleştirmeyi değil, hegemonik grubun diğer grupların eğilimlerini ve çıkarlarını hesaba katacağı uzlaşmaya dayalı bir denge durumu öngördüğünü vurgulamaktadır. Bu denge durumunda da, bu gruplar arasındaki ortak noktalara vurgu yapılmakla beraber, bunlar arasındaki hakiki farklılıklara da saygı duyulacaktır. Oysa, “farklılıklara tapınan” ve grupların kendi dar-yerel sorunlarıyla sınırlı bir bakış açısı, gerçekliğin doğasına körleşmeye ve geniş kapsamlı dönüşüm imkanlarına kapalı bir dar görüşlülüğe yol açacaktır (Sanbonmatsu, 2007: 254-258). Diğer yandan, liberal-çoğulcu siyasal sistemde, tek bir sorun etrafında odaklanan hareketler genellikle bir “çıkar grubu” olarak algılanmakta, yeni bir yaşam biçiminin habercisi olarak görülmemektedir. Bu da, neoliberal hegemonyayı güçlendiren ve alternatif arayışları zayıflatan bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenle, toplumsal yaşamın farklı alanlarına ilişkin bütünsel bir bakış açısı geliştirmeden farklı hareketlerin bir tür sentezine ulaşılması olanaklı değildir (Sanbonmatsu, 2007: 273-289). Sanbonmatsu, görünürde farklı olan iktidar ve egemenlik biçimlerinin aslında iç içe geçmiş ve tek bir işlevsel bütünlük oluşturduklarına dikkat çekmektedir. Bu nedenle, bu farklı görünen egemenlik biçimlerine karşı çıkışa dayanan farklı toplumsal hareketlerin öğelerinin birleşmesi için nesnel bir temel bulunmaktadır. Bu farklı hareketler, yeni bir uygarlığın çekirdeğini oluşturmak üzere postmodern prensin çatısı altında birleşik bir hareket oluşturmaldır.

Postmodern prensin oluşturulabilmesi için, bir yandan mevcut toplumsal hareketlerin kendilerinin daha geniş bir hareketin bir unsuru olduklarını kabul etmeleri, bir yandan da postmodern prensin çeşitli toplumsal hareketlerin tek ve aşkın bilincini (sivil toplumun toplumsal ihtiyaçlarını) temsil etmesi gerekir (Sanbonmatsu, 2007: 261). Gramsci'nin perspektifi, farklı hareketlerin eklenmesini değil, insanlığın özgürleşmesini amaçlayan tek bir evrensel proje içinde organik bir biçimde birleşmesini temsil eder. Postmodern prensin birliği, onu oluşturan öğelerin birbirleriyle sadece işlevsel olarak değil, aynı zamanda organik olarak ilişkili olmaları yoluyla kurulur (Sanbonmatsu, 2007: 261-273).

Çalışmanın bu bölümünde, Gramsci'nin kuramını günümüz koşullarına uyarılama çabasına girişen Laclau ve Mouffe, Gill ve Sanbonmatsu'nun önerileri incelendi. Bu incelemede de ortaya çıktığı üzere, günümüzde

“postmodern prens” metaforu çerçevesinde yürütülen tartışmalar gerçekte Gramsci'nin “tarihsel blok” ve “hegemonya” kavramlarını kullanarak kurmaya çalıştığı toplumsal bütünlük kuramına çok da uygun sayılamazlar. Bu çalışmalar (Sanbonmatsu'nun çalışması bir ölçüde diğerlerinden ayrılmakla beraber), toplumsal gruplar ve sınıflarla onların siyasal temsil biçimleri arasındaki ilişkileri araştırmak yerine, daha çok mevcut toplumsal hareketleri bir araya getirmenin kuramsal arkaplanını oluşturmak gibi daha sınırlı bir çabaya girişmiş görünmektedirler. Bu özellikleriyle de, yönetsel olarak, Gramsci'nin bütünselci-ilişkisel yaklaşımdan çok çoğulcu paradigmaya yaklaşmaktadırlar. Hatta, Laclau ve Mouffe ile Gill'in çalışmalarında Gramsci'nin kuramının önemli ölçüde revize edildiği görülmektedir. Sanbonmatsu'nun çalışması ise, dönüştürücü toplumsal iradenin oluşturulması çabasında Gramsci'nin hedeflerine daha sadık kalmaktadır. Ancak, herşeye rağmen, Gramsci'nin kuramının, insanlığın son 20-30 yılda çok önemli değişimler geçirdiğini kabul eden bu yazarlar açısından da hala önemli bir esin kaynağı işlevi görmesi, Gramsci'nin kuramının güncelliğine bir işaret sayılabilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Antonio Gramsci'nin siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi disiplinleri açısından büyük önem taşıyan siyasal parti kuramı incelendi. Bu incelemede, siyasal partilerin yönetici sınıfın hegemonyasının örgütlenmesi sürecindeki rollerinin ortaya konabilmesi amacıyla onun hegemonya kuramı üzerinde duruldu. Hegemonya kuramı üzerine yapılan incelemenin de gösterdiği üzere, Gramsci'nin kuramının asıl önemi, onun liberal demokrasiler üzerine genel bir kuram ortaya koymuş olması ve bu genel kuram aracılığıyla yönetici sınıfın hegemonyasının örgütlenmesi sorununu bütün boyutları ile incelemenin olanaklı hale gelmesidir. Kanımızca, bu kuramın en büyük katkısı, toplumsal gruplar ve sınıflarla onların siyasal temsili sorununa önemli açılımlar sağlamasıdır. Böylece, liberal demokratik rejimlerin toplumsal grupların ve sınıfların hegemonya süreçleri bağlamında incelenmesi olanaklı hale gelmiştir. Ancak, Gramsci'nin katkısı, siyasal partilerin liberal demokratik rejimlerin işleyişinde üstlendiklerin rollerin ortaya konmasıyla sınırlı kalmamıştır. Gramsci, siyasal partilerin iç yaşamı, örgütlenme sorunları, iktidar stratejisi gibi sorunlar konusunda da önemli açılımlar sağlamaktadır.

Nitekim, Gramsci'nin kuramı gerek akademik dünyadan gerekse siyasal dünyadan yaygın bir ilgi görmüştür. 1960'lı, 1970'li yıllarda zirveye çıkan bu ilgi, günümüzde de sürmektedir. Özellikle, neoliberalizmin yaklaşık 30 yıllık hakimiyeti karşısında alternatif arayışlarına giren kesimler, onun dönüştürücü toplumsal iradenin geliştirilmesi doğrultusunda ortaya koyduğu görüşlerden esinlenmeye devam etmektedirler. Bu doğrultuda, onun “modern prens”

metaforu ile ortaya koyduğu siyasal parti kuramı günümüzde “postmodern prens” metaforu aracılığıyla güncelleştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak, bu doğrultuda yürütülen çalışmalarda, toplumsal gruplar ve sınıfların mevcut siyasal temsil biçimlerinin veri alındığı ve adeta mevcut duruma değişmezlik atfedildiği de açıktır. Bir başka deyişle, toplumsal grupların sivil toplumdaki durumları yerine siyasal alandaki mevcut temsil biçimine odaklanıldığı ve bu iki alan arasındaki çelişkilerin göz ardı edildiği görülmektedir. Oysa, bu çelişkinin farkında olan Gramsci, bizzat bu çelişkili durumu incelemeye çalışmış, bu çelişkinin aşılması görevini de “modern prens”e vermişti. Dolayısı ile, günümüzde devam eden tartışmaların, Gramsci’nin hareket noktasından biraz daha farklı bir nokta üzerine odaklanmış oldukları görülmektedir. Ancak, Gramsci’nin kuramının hala önemli bir esin kaynağı olmaya devam etmesi, tartışmanın yönünün değişme olasılığını da arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADAMSON, W. L. (1983) *Hegemony and Revolution: A Study of A. Gramsci's Political and Cultural Theory*, Los Angeles, University of California Press.
- ANDERSON, P. (1988) *Gramsci, Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji*, Çeviri: Tank Günersel, İstanbul, Alan.
- BOGGS, C. (1984) *The Two Revolutions: Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism*, Boston, South End Press.
- BUCI-GLUKSMAN, C. (1982) Hegemony and Consent: A Political Strategy, in *Approaches to Gramsci*, Ed. A. S. Sassoon, 116-126, London, Writers and Readers Publishing Co.
- CARNOY, M. (2001) Gramsci ve Devlet, Çeviri: Mehmet Yetiş, *Praksis*, 3, 252-277.
- GILL, S. (2003) *Power and Resistance in the New World*, Hampshire, Palgrave Macmillan Press.
- GRAMSCI, A. (1989) *Selections from the Prison Notebooks*, Londra, Lawrence and Wishart.
- GRAMSCI, A. (1984) *Modern Prens*, Çeviri: Pars Esin, İstanbul, Birey ve Toplum Yayıncılık.
- HALL, S. vd. (1985) *Siyaset ve İdeoloji*, Çeviri: Sadun Emrealp, Ankara, Birey ve Toplum.
- HOBSBAWM, E. J. (1977) Gramsci and Political Theory, *Marxism Today*, 21(7), 205-213.

- HOBBSAWM, E. J. (1982) Gramsci and Marxist Political Theory, in *Approaches to Gramsci*, Ed. A. S. Sassoon, p. 20-36, London, Writers and Readers Publishing Co.
- HODGSON, G. (1988) Perry Anderson'un Karşıtıkları, *Sosyalizm ve Parlamenter Demokrasi* içinde, 101-132, Çeviri: Ahmet Demirel, İkinci Basım, İstanbul, İletişim.
- JESSOP, B. (1990) *State Theory: Putting The Capitalist State in Its Place*, London, Polity Press.
- LACLAU, E. ve CHANTAL M. (1992) *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, çev: A. Kardam, D. Şahiner, İstanbul, Birikim.
- LARRAIN, J. (1995) *İdeoloji ve Kültürel Kimlik: Üçüncü Dünya Gerçeği*, çev: Nur Domaniç, İstanbul, Sarmal.
- MARCUSE, H. (1990) *Tek Boyutlu İnsan: İleri İşleyim Toplumunun İdeolojisi Üzerine İncelemeler*, çev: Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea.
- MARTIN, J. (1998) *Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction*, Londra, Macmillan Press.
- MERRINGTON, J. (1985) Gramsci'nin Marksizm Anlayışında Kuram ve Uygulama, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar* içinde, Editör: Kemal Saybaşı, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları.
- MILIBAND, R. (1989), *Kapitalist Devlet*, İstanbul, Belge Yayınları.
- MOLYNEUX, J. (1991) *Marksizm ve Parti*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Belge Yayınları.
- MOUFFE, C and SASSOON A.S.(1977) Gramsci in France and Italy: A Review of the Literature, *Economy and Society*, 6 (1), 31-68.
- MOUFFE, C. (1979) Hegemony and Ideology in Gramsci, in *Gramsci and Marxist Theory*, Ed. C. Mouffe, 168-204, London, Routledge and Kegan Paul.
- PICCONI, P. (1976) Gramsci's Marxism: Beyond Lenin and Togliatti, *Theory and Society*, 3, 485-512.
- PORTELLI, H. (1982) *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Çeviri: Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları.
- SANBONMATSU, J. (2007) *Postmodern Prens: Eleştirel Kuram, Sol Strateji ve Yeni Bir Siyasal Öznenin Oluşumu*, Çeviri: Emre Ergüven, İstanbul, Bağlam.
- SASSOON, A.S. (1987) *Gramsci's Politics*, Minneapolis, University of Minnesota Press.

TEXIER, J. (1982) Gramsci: Üsyapılar Teorisyeni, Çeviri. A. İpek ve K. Somer, N. Bobbio ve J. Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum* içinde, 43-90, Ankara, Savaş Yayınları.

THERBORN, G. (1989) *Sermaye Egemenliđi ve Demokrasinin Doğuşu*, Çeviri: Şirin Tekeli, Ankara, Verso Yayınları.

WOOD, E.M. (2003) *Kapitalizm Demokrasie Karşı*, İstanbul, İletişim.

YETİŞ, M. (2002) Gramsci ve Aydınlar, *Mülkiye*, 26 (236), 217-245.